

Tomas Tranströmer avled den 26 mars 2015 i en ålder av 83 år. Han var inte bara en av vår samtids främsta poeter, som vunnit läsare och beundrare runt hela världen. Han var också en av de bästa människor jag mött i mitt liv och blivit vän med. 1989 skrev jag följande intervju med honom i Tidningen Boken.

Tord Wallström

Vi har stämt träff vid Västerås domkyrkas huvudingång klockan 10 en isig vinterdag, jag kommer tidigt och går in för att värma mig i helgedomen. Den är tom på besökare, men några har varit där före mig och i en stor golvstake sitter några tända ljus, inköpta för 2 kronor styck och brinnande till någons minne eller ära. Framme vid koret håller man på och dammsuger, det

visslande och surrande ljudet ekar och förstärks i valven och blir nästan till en orgelkonsert. Så blir det plötsligt tyst – det är kafferast .

Orgeln slutar att spela och det blir dödstyst i kyrkan men bara ett par sekunder.

Så tränger det svaga brummandet igenom från trafiken därute, den större orgeln.

Inledningsstrofen till “Kort paus i orgelkonserten”
ur diktsamlingen “Det vilda torget” (1983.)

– Ja, det var just där i Västerås domkyrka. På en orgelkonsert, som vår utomordentlige organist har varje lördag klockan 12. Vi är en liten skara som brukar gå dit – jag skall gå i morgon, förresten. Den där dikten är skriven 1978 – nej, det var nog litet senare, men den person som sitter där i bänken är en person från 1978.

Som om den ingick bland ljuden från gatan hör jag en av mina pulsar slå i tystnaden , jag hör mitt blod kretsas, kaskaden som gömmer sig inne i mig, som jag går omkring med.

– Jag hade väldigt högt blodtryck under en period, jag kunde bokstavligen höra pulsarna slå i örat. Mina dikter är inte abstrakta utan alltid förankrade i verkligheten. Det tror jag också gäller de mera fantasifulla inslagen.

I ett av sidoskeppen är en böneplats ordnad – några brinnande ljus och en rad med bänkar. I en nisch ligger en pärmbook och en skylt uppmanar: “Skriv ner din bön i boken, om du önskar. Gärna anonymt”.

Jag måste läsa i den böneboken, några av breven till Gud:

Kära pappa kom tillbaka!

-

Jag längtar efter dig farfar och hoppas du har det bra där du är nu.

-

Vi är ett par treor som var här under håltimmen. Ett meddelande till Patrik: Vi förstår hur du känner det.

Och, skrivet över en hel sida:

GODE GUD VAD ÄR DET SOM HÄNDER MED MIG! HJÄLP MIG!

På slaget 10 svänger han upp på domkyrkoplanen, Tomas Tranströmer, och kör mig hem till radhuset på Infanterigatan, där han bor tillsammans med hustrun Monica, sjuksköterska (de två döttrarna är utflugna). Han har inte ställt upp för intervjun med särskilt stor entusiasm – avgörande för hans ja har varit, tror jag, att vi har ett stort intresse gemensamt, nämligen resor. Jag börjar därför fråga om hans resvurm:

– Det som väckte min besatthet att resa var nog att man var så isolerad i Sverige – det blev en dröm att ge sig ut i världen. Så läste jag en förkortad upplaga av Stanleys “Hur jag faun Livingstone” och blev helt fängslad. Jag var väl sju–åtta år och under ett helt års tid lekte jag mycket omsorgsfullt en lek. Jag företog afrikanska expeditioner på sommaren, då vi bodde i skärgården. Jag hade ritat en stor karta över Afrika och varje dag gick jag fem kilometer eller så och räknade sen ut hur mycket det motsvarade på kartan. Det gick väldigt långsamt. Jag höll på hela sommaren och gick genom den väldiga regnskogen i nordöstra Kongo, där det bor dvärgar. Jag gick och gick, men skogen tog aldrig slut. Jag hade många sådana fantasier för mig. Sen blev det lite mera realistiskt i och med att jag började samla på insekter och skalbaggar – jag tänkte mig att bli någon sorts vetenskapsman, som gjorde forskningsresor.

Det dröjde till 1963, innan Tomas Tranströmer förverkligade den här barndomsdrömmen om Afrika. Han tog då en månads tjänstledigt och for först till Uganda, Ruanda, Tanzania, Zaire, Centralafrikanska republiken och Tshad. Det var ett stort och positivt äventyr, som dock inte innebar några större risker, säger han ... och berättar därefter lugnt om en rätt förfärlig flygresor:

– Jag skulle flyga till Bangui med ett tvåmotorigt propellerplan från Air Afrique. Vid mellanlandningen i Pointe Noire var ena motorn trasig och vi fick stanna där hela dagen i den fruktansvärda hettan medan de plockade sönder den och lagade den ungefär som om det hade varit en mopedmotor. När vi sen startade hamnade vi i ett tropiskt åskväder. Planet kastades hit och dit, jag var övertygad om att vi skulle störta och tror också att risken faktiskt var överhängande för det. Jag var ende vite mannen ombord, resten var soldater – de blev bleka, fick en egendomlig gråaktig ansiktsfärg, det var otäckt att se. Till slut landade vi och det var underbart, men jag var illamående i flera dagar efteråt. Och sen dess tycker jag inte om att flyga – så fort det kommer en liten luftgrop känner jag mig illa till mods. På flygplan är jag antingen uttråkad eller livrädd och ingendera sinnesstämningen är ju särskilt behaglig.

Efter att ha tagit studenten hade Tomas år 1951 gjort sin första utlandsresa. Den gick till Island.

– För en svensk var Island ett mycket exotiskt och konstigt land, där varenda sten såg annorlunda ut än i Sverige. Jag reste tillsammans med Sven Lindqvist, som då var reporter på Aftonbladet. Vi for med en isländsk lastbåt och jag var så fruktansvärt sjösjuk hela tiden att den snälle kaptenen lät oss båda åka fritt – jag hade inte tagit några sjösjukepiller, trodde jag var

oemottaglig mot sjösjuka på grund av mina sjöfarande förfäder. Vi irrade omkring i tre veckor på Island och jag minus särskilt den stora gästfriheten, som gjorde att vi bara behövde bo på hotell någon natt. Jag var tillbaka på Island 1980, men då var vädret så omöjligt att jag egentligen inte kom utanför Reykjavik.

Det finns en del paralleller mellan intervjuoffret och intervjuaren, som gör mig rätt häpen. Att vi är ungefär jämnåriga (57 respektive 60) visste jag. Men det är också till exempel så att även jag gjorde min första egentliga utlandsresa just till Island. Och sen har vi båda ägnat våra liv åt att skriva. Men jag har inte skrivit poesi utan faktaböcker om mina resor ...

– Det har jag också gjort, säger Tranströmer. “Isländsk orkan” (en prosadikt i samlingen “Det vilda torget”, 1983), är en sådan. Den inleds:

Inget jordskalv men himlahävning. Turner kunde ha målat det, fastsurrad. En ensam vante virvlade förbi nyss, flera kilometer från sin hand ...

– Det är sant allt som står där. Och den dikten har till undantagen därför att den skrevs väldigt snabbt – jag skrev den faktiskt medan orkanen pågick.

Efter att ha gjort sin militärtjänst gav sig Tomas år 1954

av till Turkiet via Italien och Grekland och för hem via Jugoslavien.

– Det var en helt omvälvande upplevelse. Jag var någon sorts luffare. Jag tror att många ungdomar reser på det viset i dag, men på den tiden var det inte lika vanligt.

1955 ägnade han någon månad åt att fara runt i Jugoslavien. 1956 såg han Marocko, Spanien och Portugal. Vid det laget hade han debuterat som poet – det skedde 1954 med “17 dikter”, som omedelbart gjorde honom till “en av de främsta företrädarna för 1950-talets musikaliska och lågmäلت modernistiska poesi” (Bra Böckers lexikon). Om sin väg till poesi berättade han i sitt tacktal, då han 1988 tog emot Pilotpriset:

“Under barndomen och långt fram i tonåren hörde jag till den majoritet i vår civilisation som slår dövörat till för poesi” - Fornnordiska verser, som han hittade i “Röde Orm” och “Svenska folkets underbara öden”, väckte hans intresse och när han någon gång kring andra världskrigets slut hörde Paul Eluards “Liberté” läsas i radio blev han oerhört upprymd: “Upprymd och gripnen, men det var en isolerad upplevelse under dövörats epok, en enstaka modern dikt hade hittat fram. En signal ur framtiden.”

Under andra året i gymnasiet lånade han Peter Weiss nyutkomna prosadikter “Från ö till ö” av en kamrat – det blev ett genombrott:

“Jag blev nu en ivrig läsare och började skriva också, det var två sidor av samma sak. Nästan all modern poesi tycktes inspirerande och stor. Jag läste sällan varje ord i en dikt. Jag läste anslaget och lite här och där. Läsandet satte igång en process hos mig. Jag slungades i väg åt något håll och flög vidare själv.”

Tomas Tranströmer växte upp på Söder i Stockholm “som en spinkig, något excentrisk pojke, enda barnet till en frånskild ensamstående folkskollärarinna”. Föräldrarna hade skilt sig då Tomas var i treårsåldern och fadern, som var journalist, hade han mycket liten kontakt med. På Stockholms högskola läste han religionshistoria, psykologi och litteratur och halkade mest av en händelse in på psykologi som praktikant vid psykotekniska institutet. 1960 flyttade han till Roxtuna ungdomsanstalt, 1966 till PA-rådet i Västerås och sen 1980 är han s k jourpsykolog vid arbetsmarknadsinstitutet där.

– Det är en organisation som bistår arbetsförmedlingen då människor behöver psykologisk hjälp och en period av omställning och vägledning. Det är ett intressant arbete, som jag trivs bra med. Det enda jag har emot det är att det tar tid. Jag tycker att jag lär känna det svenska

samhället ganska bra genom det här jobbet. Och jag har också fått erfarenheter genom att delta i min frus jobb – hon var under tre år flyktingsköterska i Västerås.

Och vad anser du om det samhället?

Tomas Tranströmer är inte den som har några svar färdiga på en sådan fråga, han tar litet tid på sig.

–Jag är mer kritisk mot samhället nu än jag var för 20 år sen. Då var det ju en vänstervåg i Sverige, det är det inte längre. Jag blir mer och mer skeptisk mot organisationer och organisatoriska lösningar på samhällsproblem. På 60-talet och början av 70-talet trodde man att allting kunde ordnas genom en riktig organisation av samhället. Jag har blivit mer och mer anarkistisk – för att dra till med en fras. När man själv är samhällets representant – det är jag ju som tjänsteman i Arbetsmarknadsverket – blir man ju på ett sätt identifierad med samhället men får samtidigt material till att vara ytterst kritisk mot det. Det är en tvetydig upplevelse. Jag tycker det är lyckligt att vi har motvikter. Staten och näringslivet håller varann i en sorts terrorbalans. Men när de går samman, då blir det inte så bra.

Han antyder – men vill inte att jag skall citera honom så klichébetonat – att han är besviken på det svenska samhället.

Sedan 1966 har Tomas Tranströmer psykologjobbet på halvtid (han får “garanterad författarpenning”, som till större delen försvinner till skatt och sociala avgifter). Hur stor del av sin tid han i verkligheten använder åt författandet kanhan av lättförståeliga skäl inte alls säga:

— Jag har en väldigt dålig organisation på mitt liv. Allt flyter in i allt. Det gäller naturligtvis i särskilt hög grad en sådan sak som poesin. Skulle jag bara räkna de ögonblick jag sitter framför skrivmaskinen eller fattar pennan blir det en försvinnande liten del av mitt liv jag ägnar åt poesi. Men det är ju allt det andra. Poesin är en slutprodukt av en väldigt lång process, där man ger sin samlade bild av livet, sina samlade erfarenheter. Det är sällan jag skriver något från början till slut. Det vanliga är att jag går och släpar med någon halvfärdig dikt i många år. Fast just nu har jag bara en i huvudet. Det känns väldigt tomt nu, efter det att jag lämnat manuskriptet. Och dessutom beror det på årstiden – jag är inte alls i form så här års, jag är ingen vintermänniska.

“Manuskriptet” är “För levande och döda”, som utkommer i mars. 17 dikter, precis som debut-samlingen.

– Det vanligaste är att dikten växer fram ur anteckningar jag har gjort vid skilda tillfällen. Ofta har

jag en föreställning av dikten som helhet, sen tillkommer de anteckningar jag har samlat på mig. Ofta överger jag då den ursprungliga bilden av dikten, det kan bli något helt annat än vad jag föreställt mig. Anteckningarna är det material som formar den. Det gäller hela tiden för mig att hitta balansen mellan att styra noggrant och vara fullkomligt spontan. Man måste ha en mycket stark vilja påkopplad, så att det blir en struktur, en gestalt. Men det viljemässiga inslaget får inte vara så starkt att jag inte släpper fram vilka hugskott som helst. Det måste vara mycket lek och oorganiserade infall och man måste obegränsat släppa fram det undermedvetna. Att kombinera de här sakerna, det är det som är konsten. Men just nu är det alltså inget problem, för just nu känner jag mig totalt utslagen.

Men dikten du har i huvudet?

– Den är kolossalt diffus. Jag vet ingenting om den annat än att den kommer att bli ganska lång. Det jag sysslar med nu är att skriva mina barndomsminnen ... men jag vet inte om du skall nämna det, för det blir kanske ingenting av. Jag har en stor del av barndomen i friskt minne, men andra delar ligger skymda på något egendomligt sätt.

Några av Tranströmers dikter (till exempel “Djupt i Europa”, som publiceras på slutet av denna intervju)

kan alltså betraktas som reseskildringar — skillnaden är att han har förmågan att säga på fyra oerhört komprimerade rader vad andra reseskildrare (inklusive jag själv) skulle behöva använda allra minst 40 boksidor på. Allt han har skrivit som författare (han har dessutom naturligtvis skrivit massor av psykologiska utlåtanden) har detta format.

Hur kommer det sig att du aldrig har skrivit en roman?

— Jag skrev noveller då jag var väldigt ung, men jag förstår att det inte är min genre, om jag inte först genomgår någon sorts personlighetsförändring. Men essäer och memoarer — och kanske en reseskildring — kan jag tänka mig att skriva innan jag lägger ner pennan för gott. Det känns inte alls främmande. Jag tror jag skulle kunna skriva reportage också.

Men i kulturdebatten hörs du aldrig?

— Nej, jag har ingen lust att delta i den. Det känns inte naturligt för mig att kasta mig på skrivmaskinen så snart jag läst någon debattartikel jag reagerar på.

I det fallet skiljer sig ju Tomas Tranströmer från dem av hans författarkollegor, som framträder i alla möjliga sammanhang och aldrig väjer för en chans att uttrycka sin åsikt i pressen. Ändå är det ett faktum att just

Tranströmer är mest känd i världen av alla svenska poeter — för visst är det väl så?

— Jo, men det är inte särskilt betungande. Det skulle vara mycket värre att vara störst i Sverige. Att jag har fått en sådan position utomlands beror på att jag blivit mera översatt än mina kolleger. Okunnigheten om svenska författare är väldigt stor utomlands, men mina dikter finns på andra språk. Det är därför det har blivit så här. Här hemma är vi mera jämställda. Det är förmodligen så att min poesi åtminstone skenbart är mera översättningsbar än andras. Inkörporten har varit de engelska översättningarna. Också de tyska utgåvorna är egendomligt nog en följd av de engelska.

Den internationella berömmelsen har gjort det möjligt för Tomas Tranströmer att åtminstone delvis uppfylla sin reslystnad. Han har medverkat i poesifestivaler på flera kontinenter — Jugoslavien, Mexico, Australien och den senaste nu i Bhopal, Indien.

— Jag får rätt många sådana inbjudningar. Och för mig är det naturligtvis en möjlighet att komma ut i världen, som jag gärna tar. Det var poesifestival i Adelaide, Australien, för några år sen och den varade ju bara några dagar, men sen uppträdde jag härs och tvärs i Australien. Monica var med och vi flög sen till Hawaii och jag hade en uppläsning där. Vi for till Californien,

jag läste mig genom USA och vi flög hem. Den festivalen gav oss alltså tillfälle att resa jorden runt — jag blev bjuden på resan, men Monicas biljett betalade vi förstås. Fast resandet är inte enbart behagligt. Festivalerna är inte särskilt bra organiserade utan man får sköta det mesta av det praktiska själv. Det blir en massa krångel som förstör nöjet, jag känner det mer och mer.

Framtiden?

—Jo, den ser ut så att jag inte vet hur jag ska få tiden att räcka till. Jag har ingen tid över till författande! Jag har mitt psykologjobb och jag arbetar med den nya bibelöversättningen och — missförstå mig inte! — jag tycker mycket om de sakerna. Men författeriet för med sig en massa saker—uppläsningar, jurybedömningar, mottagandet av utländska författare, deltagande i det ena och det andra... det är var för sig inga omfattande saker men sammantaget blir det fullständigt överväldigande. Alla praktiska bestyr, som jag måste klara ut, och alla trevligheter kring översättningar, som jag skall granska. Det är mycket egendomligt att en produktion, som egentligen består av så litet material, kan sätta igång en så stor verksamhet. Det är därför jag är tveksam kring publicitetskarusellen. Det handlar ju bara om en handfull dikter! Och dem skall man inte prata om utan de skall läsas. När kvantiteten

prat överstiger själva den textmassa det handlar om känns det fel. En bibliotekarie i Arboga, som håller på med min bibliografi, har konstaterat att jag ställt upp på över 60 intervjuer under de senaste åren. Att jag gjort fler intervjuer än vad jag har skrivit dikter, det känns inte naturligt. Det finns mycket substans i de här texterna, det förstår jag ju. Men ordmassorna omkring dem börjar bli för stora. Det är klart att jag vill att Tidningen Bokens läsare skall läsa mina dikter, men det känns fel att de skall lockas till det av att jag sitter här och pratar — förstår du vad jag menar?

Ja, visst gör jag det.

— Det här låter förstås gnälligt, men det är mycket i vår kultur som jag står väldigt främmande för. Sådant som “PR” och “marknadsföring”. Inte för att jag är speciellt blyg och ogillar att prata om mitt författarskap, men jag vill helst göra det vid personliga möten med människor, inte i tidningar. Jag tror att det finns många författare i Sverige som har massor av läsare av sina utvecklingsidor och intervjuer i pressen fastän deras böcker inte blir lästa. Jag vill att mina dikter ska bli lästa, det är det enda väsentliga. Förstår du?

— Det klassiska sättet är ju att göra som Pär Lagerkvist och inte säga någonting alls utanför bokpärmarna, men det tycker jag är onaturligt. Alltså ställer jag t ex upp

nu. Och när jag gnäller över att jag har för litet tid att skriva är det inte så att jag eftersträvar en inrutad författartillvaro med noggrann arbetstid —jag vill bara ha större marginaler och inte alltid ha den förbaskade almanackan att följa. När de ser min produktion och vet att jag bara jobbar halvtid föreställer sig folk att jag har väldigt gott om tid: Vad bra du har det! säger de. Men det är inte så. Det är så här: Jag är en jäktad vaktmästare på mitt poesiföretag. Det blomstrar, detta poesiföretag. Jag blir hemskt välvilligt bemött, jag blir översatt, jag har det jättebra på många sätt. Det enda som inte blomstrar i poesiföretaget är det som hela verksamheten bygger på, nämligen själva skrivandet!

Monica bjuder på lunch —löjrom, skinka, köttbullar och mycket annat — och eftersom jag är fullt på det klara med att intervjun alldeles saknat styrsel försöker jag sen hitta på några “väsentliga” frågor av typen “Tror du på Gud?”

— Innan man svarar på den frågan borde man avkräva intervjuaren ett svar på vad han menar med Gud.

Om jag säger så här då: Tror du på livet efter detta?

— Jag hoppas på det.

— Men har du ...

— Nej, jag har inte haft någon nära döden-upplevelse, men jag tycker att de berättelser jag läst om sådana har stor auktoritet. Och en del parapsykologiska fenomen,

som klärvoajans och telepati, är jag alldeles övertygad om att de existerar. Min världsbild är inte den materialistiska världsbild, som tidigare växte fram inom västerlandet. Så jag tycker inte att de här fenomenen är så absurda som en del materialistiskt tänkande människor anser. Fast jag går inte hur långt som helst.

Efter intervjun tar jag tåget mot Norrköping i vintermörkret.

Jag läser en replik i reportageblocket:

— Jag tycker om att åka tåg. Man vet att man under lång tid sitter isolerad, ingen telefon, inget alls som stör och det krävs ingenting annat av en än att man ska låta sig bli transporterad. Landskapet strömmar förbi och man måste vara på alerten men kan samtidigt slappna av. Det är den perfekta miljön för skrivande egentligen.

På väg i det långa mörkret. Envist skimrar mitt armbandsur med tidens fångna insekt.

Den fullsatta kupén är tät av stillhet. I mörkret strömmar ängarna förbi.

(Ur "Resans formler" i "Hemligheter på vägen", 1958.)

DJUPT I EUROPA

*Jag mörka skrov flytande mellan två slussportar
vilar i sängen på hotellet medan staden omkring
vaknar.*

*Det tysta larmet och grå ljuset strömmar in
och lyfter mig sakta till nästa nivå: morgonen.
Avlyssnad horisont. Det vill säga något, de döda.
De röker men äter inte, de andas inte men har rösten
kvar. Jag kommer att skynda genom gatorna som en av
dem.
Den svartnade katedralen, tung som en måne, gör ebb
och flod.*

Ur "För levande och döda (1989)